

мскратичніших?

4) Чому скасування кріпосного права потребувало проведення ще цілого ряду реформ?

5) В чому значення реформ 60–70-х рр. в Україні?

Вчитель пропонує учням накреслити в зошиті таблицю, і записати в ній проведені реформи в хронологічній послідовності.

Дата	Назва реформи
1860 р.	Фінансова реформа
1864 р.	Судова реформа
1864 р.	Земська реформа
1864 р.	Реформа освіти
1865 р.	Реформа цензури
1870 р.	Реформа міського самоврядування
1874 р.	Військова реформа

II варіант.

1. Єдина система початкової освіти була введена в....

- а) 1861 р.;
- б) 1864 р.;
- в) 1870 р.

2. До кожної реформи доберіть дату:

- а) аграрна;
- б) земська;

- в) освітня;
- г) військова;
- д) судова;
- є) цензурна;
- ж) міського самоврядування;
- з) фінансова.

Дати: 1860, 1861, 1864, 1865, 1870, 1874.

3. Система земств створювалась в ..., а не в ... Україні, там її було введено лише в 1911 р.

Вставте правильно назву регіону:

- а) Правобережна;
- б) Лівобережна.

V. Підсумки уроку.

Підбиваючи підсумки уроку, вчитель наголошує, що, незважаючи на позитивні сторони, реформи 60–70-х рр. XIX ст. не змінили політичний лад, самодержавство залишилось недоторканим, а розвиток української національної культури і освіти й надалі гальмувався всілякими заборонами з боку бюрократичного апарату.

VI. Домашнє завдання. §23 вказаного підручника; усні відповіді на запитання до параграфа.

Ігор КОЛЯДА, канд. істор. наук, доцент Інститут історичної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова
Олександр КИРІЄНКО, магістр історії, вчитель вечірньої зшз № 5 м. Києва

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «КУЛЬТУРА УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.» (ІСТОРІЯ УКРАЇНИ, 8 КЛАС)

Мета уроку:

— охарактеризувати жанри усної народної творчості, що виникли умови у першій половині XVII ст., закріпити поняття «козацький епос», «дума», «вертеп», «інтермедія», ознайомити учнів з розвитком містобудування в Україні та ознайомити з напрямками та пам'ятками архітектури, розкрити особливості розвитку образотворчого мистецтва й музики в другій половині XVI — першій половині XVIII ст.;

— формувати вміння аналізувати інформацію, отриману при роботі з текстом підручника та документів; вміння робити висновки та узагальнення в процесі аналітичного осмислення інформації, виокремлювати головне, будувати логічні та причинно-наслідкові зв'язки між подіями і явищами та одночасно виокремлювати причини, передумови, результати і наслідки історичних подій та явищ взагалі та історико-культурних процесів в Україні кінця XVI — першої половини XVII ст.;

— виховувати в учнів інтерес і повагу до культурно-історичних пам'яток українського народу, шанобливе ставлення до культурної спадщини інших народів світу.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

Колективне опитування.

Варіанти запитань для репродуктивної бесіди:

- 1. Якими причинами було обумовлене національно-культурне піднесення?
- 2. Чому Києво-Могилянську академію можна вважати центром освіти й науки в Україні?
- 3. Визначте зміст поняття «полемічна література». Назвіть найвидатніших полемістів.

Індивідуальне опитування.

Вчитель проводить з учнями за допомогою дидактичних карток з завданнями.

1. Складіть таблицю: «Українська культура: освіта, мова, книговидання, літописання, література».

Умови розвитку культури		Найвидатніші пам'ятки	
XV ст.	XVI ст.	книговидання	літописання література

2. За текстом підручника складіть таблицю: «Полемічна література».

Причини появи	автори-полемісти	Назва твору	Основна ідея

Групова робота.

1. Прокоментуйте документ: «Починаючи з цього міста (Рашкова) і по всій козацькій землі ми помітили прекрасну рису, що нас дуже здивувала: всі вони, крім не багатьох, навіть більшість їхніх жінок і дочок, уміють читати і знають порядок церковних служб та церковні співи; крім того, священники навчають сиріт та не дозволяють, щоб вони тинялися неуками по вулицях», — записав у своєму щоденнику відомий церковний діяч Павло Алепський під 1654 р.

1. Чому закордонного мандрівника П.Алепського дивувала писемність українських жінок та дівчат?

2. На вашу думку, які фактори впливали на загальну писемність серед населення України?

2. Прокоментуйте документ: «Важливою шкільною нормою була рівність учнів: *«Багатий над убогим у школі нічим вищий не має бути, тільки самою наукою, тілом же всі рівні. Дидаскал має вчити і любити всіх дітей зарівно, як синів багатих, так і синів убогих, і тих, що ходять по вулицях поживи просити»*. Учні стежили за чистотою і порядком у школі. Для заохочення учнів до навчання було придумано чергу місць у класі — від перших до останніх. Найкращий учень називався імператором і сидів поруч з учителем. На перших лавках сиділи найкращі учні — сенатори, які складали сенат. Хто хотів потрапити у сенатори чи імператору, повинен був скласти «Записку», у якій занотовував помилки тих, хто вважався кращим за нього. Коли «імператор» чи «сенатор» помилявся у відповіді, він повинен був уступити своє місце переможцю. Інколи клас поділявся на дві частини — «греків» і «римлян», — які змагалися в навчанні. Оскільки добре знання латинської мови було обов'язковим, діти повинні були розмовляти латиною в школі і вдома. У деяких школах застосовувався «калькулює» — особливий зошит, у якому записували прізвище учня, який порушував правило і говорив «простою» мовою, і віддавали йому «калькулює». Цей учень носив такий зошит доти, доки не зловлював іншого учня на тій же провині, і тоді «калькулює» переходив до іншого. Винні, записані в зошиті, каралися. Найменш тямущі сиділи на останній, «ослячий» парті і ризикували отримати від своїх товаришів шапку з осличими вухами.

За шкільні провини карали різками. Кару здійснював один із старших учнів, що виконував обов'язки цензора і повинен був дбати про порядок у школі». («Історія української культури. За ред. І. Крип'якевича. — К., 1990. — СС. 126—128).

1. Які риси є спільними між учнями братських шкіл і сьогоднішніми?

2. Які порядки тогочасної школи могли б практикуватися у нинішній школі, а які ні? Чому?

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ ТА МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ.

Вступна розповідь.

Як ми з вами вже зазначали, XVI ст. — перша половина XVII ст. були часом, коли український народ, втративши свою державність та постійно виборюючи свою волю в умовах постійної турець-

ко-татарської агресії, продовжував свій духовний розвиток, витворюючи особливий вид світської та церковної архітектури й цілий пласт усної народної творчості. На сьогоднішньому уроці ми познайомимося з найвідомішими пам'ятками усної народної творчості, архітектури, образотворчого мистецтва, музики.

III. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ.

1. Усна народна творчість.
2. Архітектура й містобудування.
3. Образотворче мистецтво.
4. Музика. Зародження театру.

1. Усна народна творчість.

Методика формування понять: «дума», «козацький епос».

Характеристика.

На XVI—XVII ст. припадає розквіт українського епосу: дум, балад, історичних пісень, яким український народ відгукувався на нові умови буття.

Розвиток усної народної творчості у XVI — першій половині XVII ст. відзначений тим, що вона:

- 1) розвивалася на основі народних традицій;
- 2) включала в себе нові сюжети, продиктовані політичним життям українських земель: боротьбою проти турецько-татарської агресії та іноземним поневоленням.

Найціннішим мистецьким надбанням народу тих часів стали думи. Вперше думи згадуються на початку XVI ст. Вони виникли у козацькому середовищі, тому їх називають козацьким епосом.

З-поміж інших усно-поетичних творів, зокрема історичних пісень і балад, думи вирізняються такими особливостями:

- а) мають значно більший обсяг;
- б) мають своєрідну віршову та музичну форму;
- в) мають велику імпровізацію (творилася кожна дума під час кожного виконання, незмінними при цьому лишалися тема й найголовніші елементи сюжету);
- г) відображають реальну дійсність;
- д) мають велике виховне значення.

Найбільш відомими за тематикою і сюжетами є думи про боротьбу з татарами і турками: «Втеча трьох братів із города Азова із турецької неволі», «Маруся Богуславка», «Самійло Кішка» та ін.

Поряд із думами важливе місце в українському фольклорі мають історичні пісні. Народні пісні й думи виконували кобзарі, лірники, а співали їх скрізь по Україні. Перекази й легенди донесли до наших днів ім'я талановитої піснярки Марусі Чурай.

Поширеними були також колядки, щедрівки, веснянки, купальські пісні, соціально-побутові (весільні, поховальні та ін.), коліскові, дитячі пісні й примовки.

Отже, усна народна творчість була важливим елементом української національної культури.

Завдання учням:

Визначте зміст поняття «дума».

Складіть таблицю «Усна народна творчість першої половини XVII ст.» за схемою:

Причини появи дум	Особливості жанру	Значення дум

2. Архітектура й містобудування.

Пояснення.

Друга половина XVI — перша половина XVII ст. — це якісно новий етап у розвитку архітектури та містобудування. Однією з його особливостей було те, що визначну роль у сфері будівництва відігравали італійські будівничі, які надавали мурованій архітектурі українських земель яскраво виражених рис пізньоренесансного будівництва, здебільшого у його північноіталійському провінційному варіанті.

Італійські будівничі	Пам'ятки	Місце знаходження
Христофор Боццано	Меджибізьський замок	м. Меджибіж (Вінницька обл.)
Джакомо Мадлена	Костьол бернардинців	м. Ізяслав (Хмельницька обл.)
Себастьяно Браччі, Октавіо Манчіні	Успенська церква на Подолі	м. Київ
	Відбудова Софійського собору	Київ

Друга половина XVI — перша половина XVII ст. — це період активного будівництва укріплених замків. До найяскравіших прикладів цього явища належать:

Назва замку	Місце розташування
Замок Острозьких	Дубно
Замок Острозьких	Острог
Замок Острозьких	Старокостянтинів
Одеський замок	Олень (біля Львова)
Замок Сенявських	Бережани
Жванецький замок	Жванець
Жовківський замок	Жовкла
Барський замок	Бар
Козацька фортеця	Кодак

Попри поширення новітніх досягнень європейського оборонного та резиденційного будівництва, на Київщині та активно освоюваному Лівобережжі у першій половині XVII ст. і далі зберігалася дерев'яне фортечне будівництво. Вигляд дерев'яного київського замку зберегли рисунки А. ван Вестерфельда. Земляний замок у зазначений період споруджено у володіннях князів

Острозьких у Степані. Мандрівник П.Алепський описав дерев'яний палац Мартина Калиновського в Маньківці на Уманщині.

Друга половина XVI — перша половина XVII ст. — й період поширення оборонних католицьких монастирів. Найбільш відомими з них є: монастир бернардинів у Сокалі, монастир бернардинів у Львові, монастир бернардинів у Заславі (Ізяслав), монастирі єзуїтів та домініканців у Вінниці та ін.

Друга половина XVI — перша половина XVII ст. — й період подальшого церковного будівництва, як кам'яного, так і дерев'яного. Пам'ятниками цього періоду, що збереглися до наших днів, є: Успенська церква у Львові, Юріївська церква у Бродах, Миколаївська церква у Золочеві, Хрестовоздвиженська церква на Близьких печерах у Києво — Печерській лаврі, тощо.

Друга половина XVI — перша половина XVII ст. — також період сакрального будівництва не тільки католиків, а й євреїв та мусульман. Архітектура цього періоду представлена рядом синагог (Львівська синагога Нахмановичів, відома під назвою «Золота Роза», синагога у Луцьку, синагоги у Гусятині та Сатанові тощо) та зразками мусульманської архітектури — як культового, так і світського характеру. З-поміж них виділяються мечеть Джума Джамі, збудована архітектором Ходжа Сінан у Євпаторії, та мечеть Муфті Джамі у Феодосії.

Отже, друга половина XVI — перша половина XVII ст. увійшли до історії архітектури та містобудування як період подальшого розвитку усталених традицій й одночасно утвердження нових напрямів розвитку: проникнення бастионної системи укріплень, поява барокової архітектури.

Завдання учням:

На контурних карті показати пам'ятники архітектури, що зберіглися до наших днів.

3. Образотворче мистецтво.

Розповідь.

У другій половині XVI — першій половині XVII ст. в українському мистецтві набувають поширення ідеї Гуманізму; митці звертаються до людини, її почуттів і настроїв, духовного воззвелення й морального очищення. Це знайшло прояв у розвитку портретного малярства. У портретах українських художників другої половини XVI — першої половини XVII ст. відчутні впливи європейського мистецтва. Показовими щодо цього є портрети князя Костянтина Острозького, львівського купця Костянтина Корнякта, руського воеводи Яна Даниловича.

У живопису світського характеру найпопулярнішим стає легендарний образ безсмертного козака Мамає, запорожця-характерника (чаклуна), котрий у найскрутнішу хвилину невідомо звідки з'являвся на допомогу людині, міг вибратися з

будь-якої ситуації. Цей образ малювали прості сільські малярі, але їхніми картинами прикрашалися і панські світлиці, й сільські хати.

У ті часи набув поширення і скульптурний портрет. Він виконував функцію надгробного пам'ятника. Надгробки замовляли можновладці, представники купецької верхівки, щоб уславити образ померлого, увічнити його для нащадків. Так, 1579 р. в Успенському соборі Києво-Печерської лаври було встановлено надгробок князя К.І. Острозького: одягнений у лицарський обладунок князь ніби відпочивав на ложі.

Протягом XVI — першої половини XVII ст. розвивався іконопис — найпопулярніший і найпоширеніший вид живопису. Українським іконам цього часу притаманне відображення реального світу. Цікаві у зв'язку з цим ікони Преображення із Яблунева та Воскресіння з Рави-Руської, на яких зображено пасма гір зі струнками смереками та синіми схилами. Дедалі частіше зображення на образах набували портретних рис. Виняткової майстерності досягли українські митці у створенні іконостасів. До шедеврів українського мистецтва належить і іконостас львівської Успенської церкви. Ікони для нього малювали видатні львівські художники Федір Сенькович та Микола Петрахович.

Досконалим видом тогочасного мистецтва були книжкова мініатюра та гравюра. Яскравим взірцем використання українськими майстрами мотивів європейського Відродження можуть слугувати мініатюри Пересопницького Євангелія. Високою майстерністю відзначалися графічні зображення «Апостола» (1574 р.) та Острозької Біблії (1581 р.). З особливою відповідальністю українські митці оформляли титульний аркуш. На ньому зображували урочисту арку, що символізувало вхід у книгу — джерело знань.

З-поміж тогочасних українських гравюр чимало присвячено світським сюжетам. Перші такі гравюри було вміщено як ілюстрації до «Віршів на жалосний погреб Петра Конашевича-Сагайдачного». Збереглися свідчення про одного з тогочасних граверів — Іллю, який спершу працював у Львові, а згодом, на запрошення митрополита Петра Могили переїхав до Києва. Це був майстер, який не втратив зв'язків із народними декоративними традиціями. Для нього була характерною любов до побутових сцен, що їх художник відтворював із почуттям гумору. Найкращі роботи майстра Іллі — гравюри до «Требника» Петра Могили (1646) та до «Києво-Печерського патерика» (1661).

Своєрідною галуззю мистецтва стало людвигарство (лиття з міді) і конвисарство (лиття із золота). Дуже поширеним було виготовлення гармат та іншої вогнепальної зброї. Визначним майстром по відливанню гармат був Юрій зі Львова. Популярним і необхідним було лиття дзвонів. Виготовляли й інші металеві предмети — висячі замки, канделябри тощо.

Завдання учням.

Заповніть таблицю: «Образотворче мистецтво» за схемою:

жанр	пам'ятка
Портретне малярство Скульптурний портрет Іконопис гравюра	

4. Музика. Зародження театру.

Методика формування понять «кант», «поліфонічний спів».

Характеристика.

Протягом XVI — першої половини XVII ст. розвиток музики відзначений такими новими явищами:

- 1) відбувся процес становлення професійної музики
- 2) появою нових жанрів світської музики (зокрема, побутова пісня для триголосого хору — кант, а також сольна пісня із супроводом)
- 3) поширенням поліфонічного співу — багатоголосий спів із нот без супроводу
- 4) поліпшенням музичної освіти
- 5) зростанням майстерності музик, які об'єднуються у цехи
- 6) удосконаленням цехової організації інструментальної музики.

Завдання учням:

Скласти план-конспект.

Методика формування понять «вертеп», «інтермедія».

Реферативне повідомлення учня на тему: «Вертеп».

Пропонований варіант:

До кінця XVI — першої половини XVII ст. належать і початки лялькового народного театру — вертепу. Як свідчив польський етнограф і фольклорист Еразм Ізопольський у статті «Вертепна драма про смерть», він бачив у 30-х рр. або на початку 40-х рр. XIX ст. у якомусь із сіл під назвою Ставище (іх є кілька: на Київщині, Поділлі і Волині) дерев'яну скриньку з різьбленим церковнослов'янським написом «Року Христусового 1591 збудований», а іншу скриньку, датовану 1639 р., — поблизу с. Дашова (тепер Вінницька обл.). Вигляд скриньки Е.Ізопольський описав так: «Мала скриня, збудована у вигляді триповерхового палацу з галереєю, висунутою з третього поверху, на якій беззастанно несуть варту група солдатів і добош (барабанщиків), називається в Україні вертепом і є для народу святковим видовищем, яке представляє і заступає у того ж народу місце сценічних видовищ. Вистави у вертепі відбуваються на третьому і першому поверхах, тим часом як другий поверх є складом і місцем для перебування акторів (ляльок) та притулком всієї вертепної машинерії, а вона є звичайна, зрозуміла: вся її таємниця залежить на тому, щоб перед виставою так встановити саму вертепну скриньку, щоб глядачі не дивилися позад неї. За вертепною скринькою сидить и господар, який виводить своїх акторів (ляльок), найбільше від шести до восьми дюймів висоти, з другого поверху на третій, провадить за них розмову, виробляє німі пантоміми, словом, представляє ті видовища, які чарують своєю досконалістю і від кількох років відомі у нас під назвою «театр метаморфоз».

Зміст вертепної драми Е.Ізопольський переспівав власними віршами і переказав. Цей сюжет може бути

пізнішим утворенням. Яким був первісний зміст вертепу наприкінці XVI — у XVII ст., сьогодні важко собі уявити, оскільки перший фольклорний запис відбиває варіант з кінця XVIII ст.

Вірогідність твердження Е.Ізопольського про побутування в Україні наприкінці XVI — у першій половині XVII ст. триповерхової вертепно-скриньки посилюється відомостями про триповерховий вертеп на території Білорусі.

Зважаючи на те, що саме у XVI—XVII ст. ляльковий театр набув широкого побутування в країнах Західної Європи і в Польщі, можна вважати цілком вірогідним прихід цього виду мистецтва і на українські землі саме наприкінці XVI ст. Згодом вертеп в Україні зазнав трансформацій і відомий у записах кількох варіантів.

Завдання учням:

Визначте зміст поняття «вертеп».

Розповідь.

Протягом другої половини XVI — першої половини XVII ст. у народному побуті зберігаються й елементи театральних дійств, успадковані від попередньої доби. Водночас шкільний театр в Україні набирає барокових прикмет, причому однією з істотних рис культури стає підкреслена театральність. Театральні елементи були однією з ознак властивого добі бароко синтезу мистецтв, що відбивають суперечливість тодішнього світогляду, поєднання в ньому середньовічної спадщини і пошуків шляхів самовираження людини. Шкільна драма розвивалась у братських школах. Це були веселі побутові сценки, які показували в антрактах великих релігійних драм для розваги глядачів. Такі вистави називалися інтермедіями.

Одними з перших були інтермедії, додані до польської релігійної драми Я. Гаватовича «Усік-

нення голови Іоанна Хрестителя» (1619). під назвами «Продав kota в мішку», «Найкращий сон». Їхні сюжети взяті з українського фольклору, написані вони народною мовою і вперше в українській літературі в них з являється образ простої людини — селянина.

Завдання учням:

Визначте зміст поняття «інтермедія».

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО.

Колективна робота:

Вчитель організовує історичну вікторину й пропонує учням блиц, за яким кожна команда має на дошці назвати нові явища та риси, що характеризували розвиток фольклору, архітектури, образотворчого мистецтва та музики.

V. ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ.

Узагальнення.

Розвиток мистецтва України XVI — першої половини XVII ст., зберігаючи традиції попередніх епох, відзначене збагаченням нових ідей, витворенням незаниханих раніше форм та яскравим проявом національної самобутності. Такі риси його розвитку засвідчують, що в Україні відбувався процес національно-культурного відродження.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Опрацюйте текст.

Користуючись додатковою літературою, підготуйте повідомлення «Народна поетеса Маруся Чурай».

Ігор КОЛЯДА, канд. істор. наук, доцент

Інститут історичної освіти НПУ імені М.П.Драгоманова

Ніна ЗАГРЕБЕЛЬНА, доцент кафедри методики викладання

історії суспільно-політичних дисциплін ім. М.П.Драгоманова

Олександр КИРІЄНКО, магістр історії, вчитель історії вечірньої школи м. Києва

КИТАЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ТА В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ СТ. (всесвітня історія, 9 клас)

Методика викладання теми уроку: Китай у другій половині та в останній третині ХІХ ст. (всесвітня історія, 9 клас)

Мета уроку: ознайомити учнів з становищем Китаю у другій половині ХІХ ст.

Цільові завдання:

1. Охарактеризувати особливості внутрішньо — та зовнішньополітичного розвитку Китаю у другій половині ХІХ ст.

2. Визначити причини, хід та наслідки тайпінського повстання, висвітлити процес економічного проникнення західних держав.

3. Розкрити зміст таких понять: лян, напівколонія, сфера впливу, система нерівноправних договорів.

4. Розвивати уміння працювати з різними дже-

релами інформації, аналізувати першоджерела, узагальнювати вивчений матеріал, аргументувати свій погляд на поставлену проблему.

Очікуваний результат.

Після уроку учні зможуть:

1. Працювати з запропонованим варіантом структури розкриття навчального матеріалу підручника (І.Коляда, О.Кириєнко, О.Куриленко «Всесвітня історія. 9 кл.». — К.: Грамота, 2009);

2. Висвітлювати особливості внутрішньо- та зовнішньополітичного розвитку Китаю у другій половині ХІХ ст.

3. Розуміти та використовувати засвоєні терміни та поняття.

4. Аргументовано висловлювати свій погляд на поставлену проблему.